

УДК 376-056.264-053.4:81'233

В. О. Дяченко

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)

Л. Л. Стахова

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються особливості формування та розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

В статті рассматриваются особенности формирования и развития связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

The article deals with the peculiarities of formation and development of coherent speech of children of preschool age with general underdevelopment of speech.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, зв'язне мовлення, діти дошкільного віку.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, связную речь, дети дошкольного возраста.

Key words: general underdevelopment of speech, connected speech, children of preschool age.

Постановка проблеми. Стан розвитку мовлення відіграє важливу роль у формуванні психічної, навчальної діяльності дитини, її соціальної адаптації. Розвиток мовлення посідає одне з центральних місць у системі спеціальної дошкільної освіти, особливо у зв'язку з підготовкою дітей до шкільного навчання. Останнім часом в Україні збільшилася кількість дітей з порушеннями мовлення. Своєчасна діагностика і корекція мовленнєвих вад у дітей є нагальною потребою сьогодення. Недостатнє засвоєння мовних засобів та мовленнєвих навичок обмежують можливості самостійного розвитку мовленнєвої системи. Це призводить до неповного розуміння усного або писемного

мовлення та утруднює процес здобуття шкільних знань. Особливо важливого значення набуває розвиток зв'язного мовлення дитини дошкільника, адже зв'язне мовлення – це вища форма мовномисленнєвої діяльності, яка визначає рівень мовленнєвого та розумового розвитку дитини.

Мета статті – розглянути особливості формування та розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж багатьох років вивчалася, ґрунтовно розроблялася і висвітлювалася у медичній, дефектологічній, педагогічній, психолінгвістичній літературі проблема загального недорозвинення мовлення. Аналіз літератури з даного питання показав, що проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей з ЗНМ є досить актуальною. Дане питання відображене у працях багатьох авторів (В. К. Воробйової, М. М. Гріншпуна, В. О. Ковшикова, Н. С. Жукової, О. М. Мастюкової, Т. Б. Філічевої та ін.). Проблема зв'язного мовлення, механізми його формування та діагностування розглядається в сучасних логопедичних дослідженнях таких авторів як Т. Ю. Четверікова, Л. В. Ковригіна, А. Ю. Чистобаєва. Г. І. Парфьонова подає методiku формування усного зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Характеристику стану зв'язного мовлення дітей 4-5 років із ЗНМ III рівня розглядають Т. Королук та О. Ярмола [3], особливості формування зв'язних висловлювань у старших дошкільників із ЗНМ – Н. А. Бондаренко, вчені доводять, що формування умінь і навичок зв'язного мовлення в старших дошкільників із ЗНМ повинно займати одне з центральних місць у корекційно-педагогічному процесі дошкільного закладу. Ю. В. Рібцун розробила методичні рекомендації з формування зв'язного мовлення дітей четвертого року життя із ЗНМ [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найпоширеніших мовленнєвих патологій серед дітей дошкільного віку є загальне недорозвинення мовлення, специфіка якого полягає в системному порушенні всіх компонентів і

форм мовлення. У першу чергу найсуттєвіші недоліки виявляються під час засвоєння і використання дітьми на практичному рівні лексики та граматики рідної мови (Р. І. Лалаєва, Р. Є. Левіна, В. І. Селіверстов, В. В. Тарасун, Т. Б. Філічева, Г. В. Чиркіна, О. М. Шахнарович та ін.).

Тлумачення загального недорозвитку мовлення потребує оновлення і уточнення з урахуванням сучасних психолінгвістичних позицій. Окрім класичного визначення ЗНМ в джерелах спеціальної літератури зазначається його сучасне тлумачення. Так, у понятійно-термінологічному словнику загальне недорозвинення мовлення – це різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей порушене формування усіх компонентів мовленнєвої системи за нормального слуху та інтелекту [5].

Певні специфічні труднощі у формуванні зв'язного мовлення наявні у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Обмеженість словникового запасу, відставання в оволодінні граматичною будовою рідної мови ускладнюють процес розвитку зв'язного мовлення, перехід від діалогічної форми мовлення до контекстної. За дослідженнями В. Тищенко, І. Марченко, М. Шеремет відомо, що у дітей з ЗНМ відзначаються труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення. Для їх висловлювань (переказ, оповідання) характерними є порушення зв'язності і послідовності викладу, смислові пропуски, явно виражена «невмотивована» ситуативність і фрагментарність, низький рівень користування фразовим мовленням.

В. К. Воробйова та С. М. Шаховська зазначають, що зв'язне мовлення дітей із ЗНМ недосконале за своєю структурно-семантичною організацією, у них виявляються значні труднощі в програмуванні висловлювання, синтезуванні окремих елементів у єдине структурне ціле, у відборі матеріалу з тією чи іншою метою. Характерним для дітей із ЗНМ також є порушення формування синтаксичної структури речення. Найчастіше воно виражається в елізіях членів речення (переважно дієслів), у незвичному порядку слів, що проявляється

навіть у повторенні речень [2]. Досить складними для дітей із ЗНМ є речення ускладненої синтаксичної структури. Спонтанний розвиток мовлення дітей із ЗНМ протікає уповільнено й своєрідно, внаслідок чого різні ланки мовленнєвої системи тривалий час залишаються несформованими [8].

Основним завданням логопедичного впливу на дітей з загальним недорозвитком мовлення є – навчити їх зв'язно та послідовно, граматично та фонетично правильно виражати свої думки, розповідати про події з оточуючого життя. Це має важливе значення для навчання в школі, спілкування з дорослими та дітьми, формування особистісних якостей.

Розвиток зв'язного мовлення у дошкільників із ЗНМ відбувається з урахуванням етапів корекції порушень звуковимови та на матеріалі звуків, які правильно вимовляються дитиною з метою формування мовленнєвих засобів зв'язного висловлювання та удосконалення навички діалогічного та монологічного мовлення у процесі предметно-практичної діяльності та на спеціальних заняттях.

Навчання складання власних розповідей має передувати підготовчій роботі, яка включає цілий ряд розвиваючих мовленнєвих вправ і словесних ігор. До таких підготовчих вправ належать:

- 1) лексичні вправи (підбір до слова, яке позначає предмет, відповідних слів-найменувань дій і навпаки; підбір синонімів та антонімів до слів, які позначають предмети, їх властивості, різноманітні дії; підбір визначень, епітетів, порівнянь для словесної характеристики предмета; тощо);
- 2) лексико-граматичні вправи (доповнення речень необхідним за значенням словом; складання речень за поданими словами тощо);
- 3) вправи для розвитку «поетичного слуху» (підбір слів, які римуються);
- 4) ігри-вправи на впізнавання предмета за його описом та відгадування загадок.

Регулярне виконання дітьми вправ на підбір синонімів, антонімів, епітетів, порівнянь, слів, які римуються, сприяють кращому засвоєнню мовних засобів

образної виразності, дозволяють використовувати отримані мовленнєві навички у процесі складання власних розповідей.

У подальшому діти вчаться розповідати за малюнком, серією малюнків, з досвіду, описувати предмети, переказувати текст з опорою на наочність та без неї, складати розповіді за аналогією, вигадувати продовження (кінцівку) до незакінченої розповіді, складати сюжетну розповідь за набором іграшок, складати розповідь за декількома опорними словами, вигадувати розповіді на задану тему тощо.

Велике значення має розвиток умінь дітей користуватися інтонаціями під час розповіді, розвиток почуття ритму, виразності розповідання, розуміння настрою тексту, умінь відрізняти вірш, казку, оповідання, опис.

Важливим у роботі з розвитку зв'язного мовлення є поступове введення елементів творчості у розповіді дітей. Також корисним є застосування ігрових форм роботи з використанням ігрових ситуацій, сюжетно-рольової та дидактичної гри. Завдання творчого характеру при цьому можуть виступати як варіант ігрової дії.

Подані види роботи сприяють розвитку у дітей умінь орієнтуватися у запропонованому текстовому і наочному матеріалі (мовленнєвий зразок, текст початку розповіді, опорні картинки-ілюстрації) під час складання власної розповіді; активізації наявних знань і уявлень про оточуючий світ; уточненню і розвитку просторових і часових уявлень; розвитку творчої уяви; формуванню навичок самостійної розповіді.

У дітей з ЗНМ активне мовлення може слугувати засобом спілкування лише за умови постійної допомоги у вигляді додаткових питань, оціночних суджень тощо. Без спеціальної уваги до мовлення діти малоактивні, лише в поодиноких випадках можуть бути ініціаторами спілкування, не звертаються з запитаннями до дорослих, не супроводжують мовленням ігрові ситуації.

Важливою умовою розвитку зв'язного мовлення є створення мотивації спілкування, формування прагнення розповісти про себе, своїх друзів, про події з

життя родини, дитячого садка. В процесі логопедичних занять потрібно створювати такі ситуації, які б актуалізували потребу в мовленнєвих висловлюваннях, ставили дитину в такі умови, коли в неї виникає самостійне бажання висловитися, поділитися своїми враженнями про побачене. Необхідно створювати сприятливе мовленнєве оточення, позитивний емоційний фон [1].

Висновки. Наявність у дитини загального недорозвинення мовлення вказує на системне порушення всіх компонентів мовленнєвої діяльності. Важливо вчасно виявити і встановити рівень загального недорозвитку мовлення та подолати його ще до початку шкільного навчання.

Завдання розвитку зв'язного мовлення займає центральне місце в загальній системі роботи дошкільного навчального закладу. Формування та розвиток зв'язного мовлення одночасно є і метою, і засобом практичного опанування мовою. Завдяки розвиненому зв'язному мовленню дитина навчається чітко та ясно мислити, легко встановлює контакт із оточуючими, ініціює власні ідеї, бере участь у різних видах дитячої творчості. Формування зв'язного мовлення у дошкільників із ЗНМ потребує спеціально організованого простору та індивідуального підходу до кожної дитини. Розвиток та удосконалення зв'язного мовлення передбачає формування комунікативних умінь і навичок, яке відбувається у процесі діалогічного та монологічного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. А. *Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення* / Н. А. Бондаренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2013. – Вип. 24.
2. Воробьева В. К. *Лексико-семантические особенности речи детей с алалией* / В. К. Воробьева // Расстройства речи и голоса в детском возрасте. – М., 1973.
3. Королюк Т. *Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4-5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня* / Т. Королюк, О. Ярмола // Вісник Львівського університету. Серія педагог. – 2012. – Вип. 28.

4. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия // Под ред. Хомской Е. Д. – Ростов н/Д. : «Феникс», 1998.
5. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / Рібцун Ю. В. – К. : Освіта України, 2011. – 292 с.
6. Рібцун Ю. В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком: дис. канд. пед. наук : 13.00.03 : у 2 т. / Рібцун Юлія Валентинівна. – К., 2010. – Т. 1. – 214 с. – Т. 2. – 207 с.
7. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації з формування зв'язного мовлення дітей четвертого року життя із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : навч.-метод. зб. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – Вип. 1. – К. : Наук. світ, 2010.
8. Шаховская С. Н. Логопедическая работа по формированию грамматического строя речи детей, страдающих моторной алалией / С. Н. Шаховская // Патология речи. – М., 1971.

УДК 37.015.3:005.32]-053.2:81'233

В. К. Єскименко

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)

Л. Л. Стахова

кандидат педагогічних наук, доцент,

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО ЧОТИРЬОХ РОКІВ В ПРОЦЕСІ ОНТОГЕНЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються особливості формування мотивації до мовленнєвого спілкування дітей від народження до чотирьох років в процесі онтогенетичного розвитку.

В статье рассматриваются особенности формирования мотивации к речевому общению детей от рождения до четырех лет в процессе онтогенетического развития.

The article deals with the peculiarities of the formation of motivation for the speech communication of children from birth to four years in the process of ontogenetic development.

Ключові слова: мотив, мотивація до спілкування, мовленнєва активність, діти молодшого дошкільного віку, діти раннього віку, мовленнєве спілкування.

Ключевые слова: мотив, мотивация к общению, речевая активность, дети младшего дошкольного возраста, дети раннего возраста, речевое общение.

Key words: motive, motivation for communication, speech activity, children of junior preschool age, children of early age, speech communication.

Постановка проблеми. У структурі мовленнєвої діяльності важливим компонентом є мотив. Мотив – це те, що викликає певні дії людини, переважно усвідомлене внутрішнє спонукання особистості до певної поведінки, спрямоване на задоволення тих чи інших його потреб. На основі мотивів формується мотивація. Якщо мотив – це одинична характеристика, то мотивація має на увазі комплекс мотивів, які формують передумову до певного виду діяльності.

Мотиваційна сфера особистості формується поступово, вона тісно пов'язана з розвитком мозкових структур і якісними змінами в їх організації.

Реалізація мовленнєвої діяльності на різних етапах онтогенетичного розвитку передбачає різну мотивацію до її здійснення. Це нерозривно пов'язано із сферою потреб дитини. Та як змінюються потреби в процесі кількісних та якісних змін в організмі, так і змінюється мотивація до різних видів діяльності, зокрема мовленнєвої. Також урізноманітнюються і самі види діяльності, які відображаються в мовленні [4].

Науковці виокремлюють зовнішні та внутрішні стимули, що формують мотивацію до мовленнєвого спілкування.

Науково доведено, що різні впливи, які здійснюють предмети навколишнього середовища і соціум, викликають відповідні мовленнєві реакції людини. Це пояснює соціальну обумовленість поведінки людини.

Мета статті – проаналізувати особливості формування мотивації до мовленнєвого спілкування у дітей від народження до чотирьох років.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема мотивації до